

Hundreårsprosessen om fisket i Tufsinga

Navnet Tufsinga

Tufsinga renner fra Siksjøen, gjennom Tufsingdalen og ut i Femunden. Tufsingdalen har nok fått navnet etter elva, men hvordan forklares elvenavnet? Trygve Nesset (Årbok for Nord-Østerdalen 2002) gir tre mulige forklaringer. Av disse er nok den siste den mest plausible. 1) Oluf Rygh (Norske Elvenavne, Kristiania 1904) knytter navnet til det velkjente ordet "tufs" (som substantiv: armod, dårlig tilstand og som adjektiv: dårlig, tufset). Navnet skulle da antyde at elva renner sakte og tufset. 2) Det er mye myr ved elva, og på myrene er det store tuver. Men da burde navnet ha blitt Tuvinga! 3) Hovedleddet må være "tufs" (tjafs, tust, dott, bunt, floke), som i "høytufs" eller "grastufs". "-inga" er en vanlig ending i elvenavn, som i Setninga og Kverninga. Skrivemåtene vi møter i dokumenter fra 1600-tallet og utover, slik som Tousing, Tougsing, Toufsing og Tufsing er vel alle forsøk på å bokstavere den gamle bygdeuttalen i Nord-Østerdalen "Tøfsing" som i "Tøfsing Elv", slik et dansk øre kan ha oppfattet det. Går vi fra Tufsingdeltaet og rett over grensa til Sverige kommer vi til "Töfsingdalens Nationalpark" med sjøen "Töfsingen", elva "Töfsingån" og

"Töfsinghån". Landskapet ligner på Tufsingdeltaet. Töfsingen har også et gammelt sørsamisk navn, "Jeartanjaevrie", som kan tydes som "Myrgras-sjøen" eller "Starrgras-sjøen". De to navnene på samme sjø lyder helt forskjellig, men beskriver de likevel de samme egenskapene ved sjøen? Her forlater vi Nessets forklaring og bruker som fortsettelse John Midtdals tankeeksperiment [1]. (Midtdal *starter* med Nessets forklaring.) La oss tenke oss at vi kommer roende nordover fra Femunden og skal opp i Tufsinga for første gang. Hva blir det første inntrykket vi får av elva og dens omgivelser? Jo, den første halve kilometeren blir vi sittende å ro fram og tilbake midt i en åker – i en åker av starr-gras – en starrslått! Hvis elva ikke allerede hadde hatt et navn, ville vi ha gitt den det der og da – Starrgras-elva!

Herlighetene oppdages

Fisket i Tufsinga ble en viktig del av matauken for store deler av Nord-Østerdalen. Sagnet om oppdagelsen av herlighetene lever fortsatt i Tylldalen. En tylldøl hadde gjort en så alvorlig ugjerning at han ble dømt fra livet, men rømte østover for å ta seg til Sverige. Han kom til det som i dag kalles Tuf-

singdalen, som da og ennå i flere hundre år var ubebodd (fast bosetning fra 1713 i forbindelse med virksomheten til Røros verk). Rømlingen skal ha kommet ned til Tufsinga i nærheten av Sæter. Han kom kanskje omtrent der den senere "Tylldals fiskevei" gikk (og går) – forbi Tyllerrabben og ned til Tufsinga mellom Sæter og Strømmen? Det var på den tida om høsten da fisken går opp fra sjøen for å gyte i elva. Han skulle til å va, men da han satte foten i vatnet, sto fisken så tett at han kunne ha gått tørrskodd over. Her så han plutselig en mulighet for å vinne både liv og frihet ved å fortelle sambygdingene om disse herlighetene. Han vendte nesens hjemover igjen, men hans ord ble naturligvis ikke tatt for god fisk! Han ble likevel lovt fritt leide for å vise dem det han hadde opplevd – og dertil livet og friheten dersom det faktisk var slik han hadde fortalt. For tvilende tylldøler må gleden ha blitt stor, for etter dette ble det årlige ferder østover med rikt fiske i lange tider. Dette skal ha startet på 1300-tallet [2]. Der fiskeveien kommer ned til Tufsinga ligger Tyllerøya mellom elva og en esker (lang smal grusrygg). På andre siden av eskeren ligger Stormyra og Stormyrtjønnen. Med to enkle gjerdar fra elva over eskeren og ned til myra ble det en innhengning. Her hadde tylldølene bete for hestene som skulle frakte fisken til bygd. Her var også Tylldalshølen og Tylldalstrømmen [3]. "Tylldals fiskevei" gikk (og går) over Brydalen, gjennom Spekedalen, sør for Brurhøgda, nord for Gråhøgda og ned i Holøydalen. Derfra gikk den nesten rett østover sør for Sålekinna, nord for Blåkletten og Gråhøgda, østover sør for Sætersberget,

forbi Tyllerrabben og ned til Tufsinga mellom Sæter og Tufsinga [4]. Fiskestien fra Tynset krysser veien mellom Narbuvoll og Øversjødalen på fjellet et sted i nærheten av Halleråkløppen. Stien følger vidare den vestre Tynsetbekken opp mellom Tynsethøgda og Nordre Sålekinna, så langs den østre Tynsetbekken ned i Litj-Nördalen og over den mot sørenden av Gruvtjernhøgda. Derfra er det ikke langt igjen ned til Røsta og Midtdal hvor Tynsettrøa ligger [5].

Presten som "løb med Madsæk i Fiskevand"

Oluf Eriksson kom til Tylldalen i 1550 som sogneprest til Tønset, dvs. åndelig overhode for hele Nord-Østerdalen. Han bodde i Prestgarden, som fortsatt eksisterer. Garden var prestgard fra katolsk tid da Tønset lå under Oppdal og dermed i Nidaros stift. Oluf var svensk og ble i 1532 sogneprest til Åmot. Etter et mellomspill i Elverum kom han i reformasjonsåret 1536 tilbake til Åmot. Her ble det sagt at han "løb med Madsæk med andre Dreng i Fiskevand, og efterdi det gikk ham ille og han ikke kunne fø seg selv, flyttet han til Tønset" [6 og 7]. Oluf virket i Tønset til 1570. Da overtok Hans Olsson (1570-1601), trolig en sønn av Oluf. Hans bodde også i Tylldalen. Han kalte seg i 1577 sogneprest til "Tyldall och Tonnssett Kircker" [8]. Både den fiskeglade Oluf og Hans fikk glede av fisket i Tufsinga, siden også Prestgarden hadde del i dette fisket. I 1570-årene ble kirkeinventar og eiendom til kirker og prestebord i Oslo og Hamar stift registrert. I denne oversikten [8] finner vi "Tyll-

dall Hoffuidt Kiercke” og ”Tønsett, Quegnne och Dall” annekser. Dals anneks bestod av Dalsbygda og Os. Vi skal se at også osinger ble omtalt som ”af Dahlsbøigden”.

1626: Fogden slår fast at unnsetinger og tylldøler har rettighetene i Kora sammen

Tylldøler og unnsetinger kom til å operere sammen i nedre del av Tufsinga. Dette kan kanskje skyldes inngifte mellom de to bygdene? I disse bygdene blir denne delen kalt Kora. Navnet ble kanskje først brukt for å gi fogden inntrykk av at dette var noe helt annet enn Tufsinga? Slik kunne de kanskje sikre seg rettighetene i nedre del? I dokumenter brukes også former som Cola, Colla, Collen, Kollen osv. Det første kjente dokumentet om Kora handler om krangel mellom tylldøler og unnsetinger, så samlivet har ikke vært uten problemer. Det er datert Undset 10. juli 1626 av fogden (for Hedemarken og Østerdalen), Niels Erichssøn (1622-1627), og er tatt med i sin helhet [9]:

Kindis Jeg Niels Erichsøn Kongl: Mayts fouget offuer Hedemarchen och Østerdallens fougerie at effter som der begiffuer sig Iring och Trette mellem Tyldals Almue och Undsett bøiden om fiskerie udi en Elf kaldis Colla som løber udi en Søe kaldis femunden och efterdi Jeg erfarer at Undset Minderne altid hafuer hafft deris fiske med Tyldals Minderne all sin tid och aff samme fisket altid til Kongl: Mayts haffuer tiendet till derfor endnu paa Kongl: Mayts Vegne frie hiemble och tilstaa Undsett Minderne och deris Effter komme her effter som til forhen at bruge och fiske udi for nefnt Elf naar dennem løster och

got siunis lige ved Tyldallens Minderne. Och vil hermed haffue forbudet alle tylldals Minder at de effter denne Dags dennem Ingen forfang gjører saa frembt anderledis befindis de da iche derfor ville lide och tiltallis och skal Tyldals Minderne nyde samme frihed saa altingist ganger ligelig och Ret. Des til Vidnisbyrd haffuer ieg trøchet mit Signete her nedenfore och med Egen hand underskrefuet. Actum Undset d: 10 Julij Anno 1626.

Niels Erichsen (Egen handt)

Skal de Undset Minderne iche fordriste sig til at fiske førind de aduarer de tyldals Minder eller huem med dennem fiske bør och at fiske under Itt saalenge dett paastaar och derom vedtallis naar fisket skal angaa.

Den edsvorne skriver, Knud Fredrichssøn (1625-1631), bekrefter at dokumentet ble lest på tinget på Bergset i Øvre Rendal samme dag som det er dattert – og to dager senere på tinget på Utgård på Tynset.

Fogden viser ikke til eldre dokumenter så grunnlaget for tillatelsesbrevet må være uttalelser fra bygdefolket på Unnset og i Tyllidalen. Han konstaterer at det er krangel om fisket, men erfarer at unnsetingene «alltid» har hatt fisket sammen med tylldølene og at det dessuten «alltid» er blitt betalt tiende av fisket til kongen. Fogden slår fast at unnsetinger og tylldøler har samme rettigheter i Kora. Tylldølene advares mot å skade fisket for unnsetingene, og unnsetingene skal på sin side ikke fordriste seg til å dra på fiske uten å varsle tylldølene, men fiske sammen med dem til avtalt tid. Saken er nok reist av unnsetingene, etter at tylldølene har sabotert fisket for dem. ”All-

tid” betyr vel her ”i manns minne”. Hvor langt det rekker er en annen sak. Fogden bekrefter med dette rettighetene til tylldøler og unnsetinger i Kora. Arkivkonsulent Gustav Tank [10] har gjort en utførlig undersøkelse av ”Tufsingelvens fiskeri”, men han har ikke funnet noe i fogderegnskapene for de nærmeste årene etter 1626 om at det er blitt betalt avgift til kongen for bruken av dette fisket i hans allmenning.

1682: Sammenstøt i Kora mellom Erik Pedersen Olsberg og Ouden Asbjørnsen Undset

Etter saken i 1626 mellom bygdelagene, kommer nå et ”privat” sammenstøt i Kora mellom en tylldøl og en unnseting. På høsttinget på Tynset 18. oktober 1682 ble Erik Pedersen Olsberg tiltalt av fogden Johan Steenkuhl (1664-1674 og 1677-1690) for å ha slåss med Ouden Asbjørnsen Undset [11]. Dette skulle ha skjedd i Kora samme høst. Partene hadde hvert sitt vitne, Ole Graven og Erik Engebretsen Undset. De to unnsetingene hadde fisket noen dager og hadde fått et snes fisker da de to tylldølene kom til ”forschreffne fische vand, som er deris fellitz fische veje”. De krevde at Ouden Asbjørnsen skulle dele fisken med dem. Fisken hadde jo unnsetingene fått i ”deris fællitz fische vand”. Dette ville ikke Ouden, ”som hand dog billig haffde burdt, i deris fællitz fische”. Men han tok en fisk og holdt den høyt opp. Erik trodde at Ouden ville slå, så han slo i mot og ”uforvarende rampte Ouden lidet paa lippen och den bløede noget lidet”. Fogden konkluderte at dette ikke var et slagsmål, men at Erik bare verget seg av

frykt for et slag. Han kunne derfor ikke ilegges noen bot, ”videre end 2 øre sølff til Ko: May:”. Ouden fikk ingen oppreisning, og Erik fikk ingen slagsmålsbot, men slapp altså med 2 øre sølv til kongens kasse i saksomkostninger. Det slås nok en gang fast at fisket var felles og at fisken rimeligvis skulle deles, men det sies ingen ting om at bygdene også skulle fiske sammen til avtalt tid. Saken handlet om et mulig slagsmål mellom Erik og Ouden.

1694: Tylldøler og unnsetinger mot allmuen i Dals anneks

Herlighetene ble nok snart kjent i flere bygdelag, og krangelen om rettighetene til fisket ble en lang føljetong. Unnsetinger og tylldøler ble sammen part i en rekke saker med vinnilsinger, dalsbygdinge, osinger og tynsetinger som motpart.

19. juli 1694 ble retten satt på sommerringet på Utby tingsted på Tynset [12]. I retten møtte Tollef Øverby med flere fra Tylldalen og Tollef Undset på egne og naboers vegne. De hadde latt innkalle Haagen og Ingvald Ingvaldsen Os og Erik Nilsen Moseng ”af Dahlsbøyden for de flere, fordi at de schal gjøre dennem Jndpas og forfang paa noget fiskerie Udj Een Aae kaldendes Colla som løber udj Een Siøe kaldendes Fæemunden, huorjaa de hafuer forrige Kongl: Mayst foget Niels Erichsøns tilladelses bref efttersom de deraf Aarl: thiner til Hans Kongl: Mayst til at fidsche udj bemelte Aae, ...”. (Haagen og Ingvald var osinger, men det sies at de er ”af Dahlsbøyden”. Dette skyldes nok at Dalsbygda og Os sammen utgjorde Dals anneks. Tylldøler og unnsetinger

viste til fogdens tillatelsesbrev fra 1626, mens Haagen og Ingvald Os, sammen med Erik Moseng, hevdet at fiskeriet lå i kongens allmenning hvor de også har hatt "deres fidscherie Nord udj samme Aae, thilige med det helle Thønsetz præstegjeldtz Almue". (Det gamle Tønset prestegjeld (før 1735) omfattet hele Nord-Østerdalen.) Saken endte med forlik. Tønset prestegjeld skal fiske ned til Storbjørhølen, mens tylldøler og unnsetinger skal fiske sammen fra Storbjørhølen og ned i Femunden. (I denne sammenheng er altså Tylldalen ikke en del av Tønset prestegjeld!) Bygdene skal møtes og fiske åtte dager før Korsmesse. (Korsmesse på høsten er 14. september.) Tylldøler og unnsetinger skal ikke stenge av Kora, men holde den ren for alle stengsler slik at fisken kan gå fritt. Den som fordrister seg til å bryte forliket straffes med ti riksdaler til de fattige.

I forliket ligger det en kime til nye stridigheter. Hvem skulle råde i selve Storbjørhølen? Det var et viktig spørsmål, for her ble fisken stående under gytevandringen opp elva til mørket falt på. Dermed ble det et spesielt godt fiske i hølen. At Storbjørhølen ble skillett betyr nok at grensen mellom gamle Tønsets allmenning og Rendalens allmenning, begge tilhørende kongens allmenning, ble ansett å gå her. (Storbjørhølen kalles i dag "Hølen ved Strømmen".) Tylldøler og unnsetinger har sikret sine rettigheter i Kora ytterligere ved å skaffe seg bygsel hos fogden. Motparten har bruksrett i øvre del av Tufsinga, men har ennå ikke sikret denne retten tilsvarende. Det skjer nok like etter forliket. I fogderegnskapet for 1694 [13], under tiendemantallet, er

ført til inntekt for statskassen et beløp på 1 rd. "af Tougsing Elf". I regnskapet for 1695 [14], under matrikkelen, er ordlyden: "Af Tougsing Elf udi Tøndset, som samptlige Almue suarer aarlig 1 Rdr".

Fiskerett i kongens allmenning kunne i utgangspunktet bygles bort. Hovedregelen var likevel at alle som hadde bruksrett i allmenningen, også hadde lov til å fiske der. Uansett kunne staten (kongen) bygse bort fiskeretten dersom dette ikke ødela fiskemulighetene for de bruksberettigede som hadde hogstrett, havnerett eller slåtterrett i den samme allmenningen. Lovbestemmelsene her diskuteres av Tank [10], side 135.

Haukvarpet

Hauk på Hokstad i Tylldalen var en framifrå flink jeger og fisker. Han skal ha levd på 1300-tallet. Allerede da brukte tylldølene vidder, elver og sjøer østpå. Dit gjorde de to turer om året, tidlig på sommeren og om høsten. Der hadde de buer, og der hadde de fiskeredskapen sin. Alle skulle møte samtidig for å fiske sammen. Dette holdt de strengt på, så den som kom for sent, hadde tapt retten til å være med den gangen. En gang de var samlet ved Langsjøen – andre sier ved Tufsinga – møtte ikke Hauk opp til rett tid. Under veis hadde han møtt på to elger som han ville ha med seg i matauken, og dermed kom han for sent. Han ba pent om å få være med, men fikk avslag. Da ba han om å få gjøre et eneste notkast, slik at han fikk med seg litt kokfisk hjem, og det fikk han lov til. Sammen med karene han hadde med seg, rodde

*Fra et notdrag som Tuvsingdalen Fiskeriforening foretok høsten 1994 i den store hølen ved Strømmen.
Foto og tekst: John Midtdal.*

han så ut på sjøen med nota. Da han kom til lands att, var nota så full av fisk, at han fylte fire meskister – fullt kløv til to hester. I nota var det attpå til en voksen bever. Denne hendelsen ble senere kalt "Haukvarpet". Etter dette ville de andre ha med Hauk på fisket, men han takket nei og tok straks på hjemvei. Han var godt fornøyd med to elger, to kløv med fisk – og en voksen bever [2].

I 1694 ble skillet mellom partene Storbjørhølen. Bjor betyr bever, og allerede på Hauk sin tid ble det fanget bever her.

*Beveren trives fortsatt i Tuvsinga!
Foto: Harald Horten.*

1704: Not til besvær og omkamp om grenseskillet

Freden varte bare i ti år. 18. juli 1704 møtte i retten på Neby lensmannen Hans Hansen Tønset på egne og allmuens vegne [15]. Partene var på den ene side Tønsets allmue (dvs. her Tønset hovedsogns allmue og allmuene i Vingelen og Dalsbygda) og tylldøler og unnsetinger på den andre siden. Oppsitterne på Øverby i Tylldalen "schal have bemechtiget og borttaget Thønsetz almue deres fidsche Noed, der de var sammen och fidschet udj Thyfsing Elf, och samme deres Noed ladet bortføre til Ringdalen". Saksøkerne hadde latt innkalle noen av de eldste bøndene i sognet som vitner. 1) Ole Østensen Aas, 77 år gammel, forklarte at han og hans forfedre alltid hadde fisket i Tufsinga, helt ned i Femunden og ved "Almindingshølen" (Storbjørhølen). "Der skulde alt præstegjæld møte Mathismessdagen til middags, som kan være Larsmess om høsten, hvor de da fik hver sin lodd, og laa de saa der en maanedes tid, mere og mindre ligesom de kunde faa fisk til, mens de av Ringdalen havde paa de tider ikke noget fiske udi samme Almindingshølen, mens udi Femunden, saa er han og bevist, at Pøvl Hogstad av Tyldalen ikke maatte fiske udi hølen, mens en halv mil utenfor, og dette haver han hørt baade udav sin fader og farfader". 2) Jon Østensen Aas (Jon Hødalen) bekreftet det Ole hadde forklart om "Almindingshølen" og "de udav Ringdalen". 3) Østen Estensen Berg "udav Dalsbygdens annex", 60 år gammel, forklarte at han ikke visste mer om dette fiskeriet "end som at dette præstegjælds almue haver av ældgamle tider haft deres fiske udi Almindings-

hølen og fornam de aldrig noget til dennem udav Ringdalen, at de havde fiske udi samme elv". (Om vitnemålene til Ole, Jon og Østen, se [16].)

På vegne av saksøkte unnsetinger og tylldøler møtte bl. a. Gjermund og Embret Tollefsen Undset. De la fram tilatelsesebrevet fra 1626, som ble opplest. Så ble også kjennelsen fra 1694 lagt fram. "Ellers kunde samme av Ringdalen [unnsetingene] iche benechte, at de hafuer haftt noget fidscherie ofuen ofuer Cola", inntil kjennelsen i 1694. Dette må bety at unnsetingene innrømte at de ikke hadde rett til å fiske ovenfor Kora. Dette ble bekreftet av tylldølene som videre fortalte at de delte not med unnsetingene *nedenfor* Korstrømmen, men "haffuer haft allene Een noed ofuen for Coelstrømmen Et Støche", hvor de øvrige av Tønsets allmue også har fisket. Ellers ble den innbrakte noten kontrollert. Den var på ingen måte beskadiget, men bare litt reven på grunn av transporten på hesteryggen.

Thore Prestegaarden fra Tylldalen var også til stede i retten, sammen med de som hadde tatt noten. Han fortalte at de hadde advart tynsetingene mot å fiske på steder som tilhørte dem (tylldøler og unnsetinger). Siden de ikke ville høre tok tylldølene og unnsetingene fra dem noten og førte den til lensmannen i Rendalen. Ellers sa unnsetingene at det måtte innføres i tingboken, at dersom de ikke fikk fiske som tylldølene, så ville de ikke stå sammen med dem "udi den fare ved nodens anammelse", siden tylldølene ba dem om å være med å ta noten. Unnsetingene fraskriver seg altså alt ansvar i notsaken dersom de ikke får fiske sammen med tylldølene også ovenfor strømmen.

*Naustene ved Strømmen. På bildet renner elva mot venstre i østlig retning. Oppover elva ligger Hølen ca. 200 m utenfor høyre bildekant. Elva kommer ned i Hølen gjennom to stryk, det største nederst. Dette, mente de i 1704, var "Coelstrømmen". Tvers over elva fra naustene ligger bruket Strømsvollen.
Foto: John Midtdal.*

Saken ble tatt opp til doms neste dag, 19. juli. Da er partene blitt enige om et forlik for å slippe videre prosess med påfølgende omkostninger. Tønset hovedsogn og anneksene Vingelen og Dalsbygda skal heretter til samme tid som før fare og begynne å fiske 11. september (Egidius dag etter gammel kalender) "udj Thyfsing Elf". Fisket skal gå på omgang. Dette året (1704) skal allmuen i Vingelen fiske ned til Coelstrømmen og dessuten dele not med "Ringdølerne" nedenfor Coelstrømmen. Alle andre skal holde seg unna dette året, og hverken med not, nett, fiskesløer eller på andre måter hindre fiskens frie gang. Den som ikke retter seg etter dette taper sin redskap og må

bøte etter loven – uten egen sak og dom. De to neste årene (1705 og 1706) er det Tynset hovedsogn som tar Vingelens plass. Neste år igjen (1707) er det Dalsbygda sin tur og året deretter (1708) Tyllaldalen sin. I 1709 starter så samme 5-årssyklus med Vingelen osv., "baade for dennem och deres Effterkommere, fødde och ufødde, på det Eenhuer for sig kand niude dito fidsche med Fred och Rolighed, och *Guud* den allerhøyste gifue desmere sin Velsignelse, end derom aar efter andet lefue udj Clammerj och thrette". Når det gjelder den formastelige adferd som førte til saken i 1704 (not til besvær), så håper saksøkerne "paa det samme fidsche hereffterdags kand blifue meer

løchelig, end til dato werrit hafuer, det selfsamme hafuer ochsaa fogden modtaget, huormed parterne saaledes paa alle sider med fuld haanderband for Retten er afschediget och Venlig och Vel forenede, som och saaledes med louen ofuerEenskommer”. Med dette blir fisket ovenfor strømmen delt omtrent i forhold til størrelsen på de fire sognene i Tønset prestegjeld, Tyllaldalen inkludert. Fordelingen på de fire sognene blir den samme *nedenfor* strømmen. Unnsetingene skal fortsatt fiske hvert år *nedenfor* strømmen, men sammen med tyllaldølene bare hvert 5. år. Tyllaldølene får dermed sitt fiske *nedenfor* Coelstrømmen kraftig redusert. De hevdet i 1694 sin rett også ovenfor strømmen, og nå får de den stadfestet. Alt i alt har de likevel tapt. Dette var kanskje straffen for selvtekten i 1704? ”Forliket” ble tinglest 1. desember samme år.

Når det gjelder ”den rixdalers schatt” for fisket i Tufsinga (øvre del) som er innført i matrikkelen for Tønset fra 1694, betales den hvert år av det sognet i Tønset som bruker fisket og hestbetet det aktuelle året. Unnsetingene tar ikke del i fisket ovenfor strømmen og betaler naturligvis ingen ting. Alle andre avtaler mellom partene som kan være opprettet før 1704, kjennes nå ugyldige.

1728: Brudd på forliket fra 1704 – tilbake til 1694?

Etter forliket i 1704 skulle tyllaldølene (og ingen andre) fiske sammen med unnsetingene i Kora i 1708. 4 ganger 5 år, dvs. 20 år senere, skulle det være på samme vis. 9. desember 1728 møtte Peder Embretsen Olsberg og Otter

Thoresen Prestegaard i retten på Neby på egne og alle brukere og innbyggere i Tyllaldalen sine vegne [17]. De hadde latt innstevne ”samtlige opsidere og Gaarde mænd av Vingelens og Dahlsbøigdens Annexer, at høre prov og beviisligheder angaaende at de i næst avvigte Høst skal have indtredet sig med Fiskerie udj Cola Elfven udi Almindingen ...”. Tyllaldølene viser ikke til forliket i 1704, men til at ”samme Almindings Fiskerie av ældgammel Tiid har fuldt Citanterne til brug og benøttigelse under deres Gaarde”. De ønsker seg altså lenger tilbake i tid. Motparten ved Esten Halvorsen Vingelen og Ole Bersvendsen Breen svarer at de har ”en opretted Contract om dette Fiskerie”. De har ikke med seg kontrakten og ber derfor om utsettelse av saken til neste ting.

Saken fortsetter 22. juli 1729. Peder Embretsen Olsberg er igjen på plass. Motparten omfatter nå også Tønset hovedsogn og er representert ved Embret Nilsen Storeng, Jon Ingulfsen Vingelen og Peder Jonsen Breen. Motparten har nå satt inn helt nye folk. Etter alle ”indgifne beviisligheder” ønsker nå begge parter endelig dom og kjennelse i denne sak. Tyllaldølene har lagt fram bygselseddel utstedt 31. oktober 1727 av fogden Christian Juel. Seddelen sier ”at de tilligemed Undsettmænderne av Reendahlen haver deres Fiskerie i den elf Colla kaldet, som ved den Matriculs indrettelse er vorden skyldlagt for 2 Kalfskind”. De har også lagt fram fogdens ”bevilling” fra 1626. Motparten på sin side har presentert forliket fra 1704, som de nettopp har brutt. Tyllaldølene mistet i 1704 4/5 av sitt fiske i Kora, men har nå sammen med unsettingene skaffet seg bygsel fra fogden som ikke

har oversikt over historien. Den blir heller ikke opplyst av tylldøler eller unsettinger! Spesielt tylldølene ønsker seg nok tilbake til 1696, men dette lykkes ikke. Retten slår fast at partene må holde seg til avtalen fra 1704. Bygselseddelen fra 1727 skal ikke være "Tøndet Hoved Sogn, Vingelen eller Dahls bøigdernes indbyggere hinderlig", dvs. den kjennes ugyldig. "Rett, skiøndt 1728 aars Fiskerie i Tufsing og Colla Elfven dem [tylldølene] tilfaldt, effter Contractens ord." Det var da heller ikke dette siste saken handlet om, sies det videre. "De [vinningsinger, dalsbygdinge og tynsettinge] vorder i saa maade sig og af Retten Sagesløs erkiendt."

Tylldølene har brukt bruddet av forliket fra 1704 som et påskudd for en aksjon. De har sammen med unsettingene klart å skaffe seg en bygselsedel med den hensikt å få gjenopprettet forholdene i Kora fra 1694, men med grenseskillet i Coelstrømmenen i stedet for i Storbjørhølen, slik det ble bestemt i 1704. Dette slo feil.

Skyldsetting av fisket i Tufsinga

Matrikkelforarbeidet fra 1723 [18] har fyldige opplysninger om fisket i Tufsinga. For den øvre delen som lå i Tønsetts allmenning leser vi i eksaminasjonsprotokollen under Fiskevand: "Tufsing Elv. Bruges av en stor del av Tøndset Almue. Deris Kongel: Majestæt tilhørig. Fiskerij av Siig, av ej sønderlig verdj, omkostningerne fradragne." Fisket er skyldsatt til 1 hud. I matrikkelprotokollen under Tausing Elf ser vi at brukerne årlig skal betale 1 riksdaler 2 mark. For den nedre delen som lå i Rendalen allmenning finner vi tilsvarende: "Collen. 10 brugere. Deris Kongel: Majestæt til-

hørig. Sige Fiskende, av maadelig importance, for dens 6te del med Tønset almue. Beliggende i østen mod Fæmunden Elv, 7 mile fra Bøigden." Her er fisket skyldsatt til 2 skinn (1 hud = 12 skinn). I matrikkelprotokollen: "Colla faldet. Bruges av Opsidderne på de 3de gaarde Søndre og Nordre Undset, samt Rommenstad." Brukerne skal årlig betale 1 mark 8 skilling. Skyld og leie i Kora er altså satt til bare ca. 1/6 av tilsvarende for øvre del av Tufsinga. En kan bare spekulere på hvorfor det ble slik!

Fra 1694 betalte brukerne i øvre del årlig 1 riksdaler, mens unsettingene i nedre del ikke betalte noe før 1723.

Det har nok også vært stridigheter i øvre del av Tufsinga, men her er fokus holdt på saker hvor tylldøler og unsettinger har vært involvert. Det har altså mest handlet om nedre del av Tufsinga (Kora). Historien etter 1729 er kort fortalt av John Midtdal [19].

Fisket i dag

Etter hvert mistet bygdelagene lengst unna interessen for fisket i Tufsinga. I dag organiseres det av Tufsingdal Fiskeriforening. Det fiskes et par dager i året. Av utenbygds folk er det bare et par unsettinger som holder stand.

Kilder og noter

- [1] John Midtdal: "Tufsingdalen 300 år", artikkel i bladet Østafør, 2013.
- [2] Eystein Eggen: Tyllaldalen-Brydalen bygdebok, side 378-379.
- [3] Opplysninger fra Arne M. Holøyen og Per Jarle Sæther, 18. oktober 2013.
- [4] "Tylldals fiskevei" er gått opp igjen og merket av Arne Kr. Horten.

- [5] John Midtdal: "Ved et 300-årsminne", artikkel i bladet Hembygda, 2013.
- [6] Eyvind Lillevold: Åmot bygdebok, bind I, side 246.
- [7] Arne Dag Østigaard i menighetsbladet Veggen nr. 5 – 2000.
- [8] Jordebok for Oslo og Hamar stift 1574-1577, side 201-202.
- [9] Dokumentet finnes i bygdearkivet i Tyllaldalen. Det er en avskrift, bekreftet av en Jacob Lauridzen. Avskriften ble gjort i forbindelse med rettssaken i 1694. I marginen leser vi:
 Været udi Retten paa Udbye Tingstue til Sageting holdelse d: 17 Julij Ano 94. Bendix Heyde. Bendix Heide var sorenskriver i Solør og Østerdalen 1686-1716. Baksiden av dokumentet:
 Anno 1626 d: 10 Julij lest paa Birkeseters tingstue udi Allmuens Nerverelse
 Knud Fredrichsøn (Egen handt) Lest paa U[d]gaards ting udi Allmuens Nerverelse d: 12 Julij 1626
 Knud Fredrichsen (Egen haandt) Riktig Copie at vere
 Tester Jacob Lauridzen
 Avskriften inneholder mange ortografiske inkonsekvenser, tunge opphopninger av bokstaver og oppdelinger av ord. Noen av disse og noen opplagte skrivefeil er fjernet for å gjøre teksten noe lettere å lese. Vaklende ortografi er uansett det vanlige i gamle dokumenter!
- [10] Gunnar Tank: "Tufsingelvens fiskeri", Bygd og bonde, 1928, side 132-158.
- [11] Solør, Odal og Østerdal sorenskriveri, tingbok nr. 22 1682-1683, side 52a-53a.
- [12] Solør, Odal og Østerdal sorenskriveri, tingbok nr. 32 1694, sidene 38b og 39a.
- [13] Solør, Odal og Østerdal fogderi, fogderegnskap 1694, bilde 177v (venstre del).
- [14] Solør, Odal og Østerdal fogderi, fogderegnskap 1695, bilde 174v.
- [15] Solør, Odal og Østerdal sorenskriveri, tingbok nr. 41 1704, side 58a-61b.
- [16] Vitnemålene til Ole, Jon og Østen er hentet fra en avskrift av et tinglyst dokument fra 1742. Avskriften finnes i bygdearkivet i Tyllaldalen. Avskriften er benyttet fordi den tilsvarende siden i tingboken er spesielt vanskelig å tyde. Når avskriften er gjort er ikke klart. Originalen til det tinglyste dokumentet er så langt ikke funnet i tingbøkene.
- [17] Solør, Odal og Østerdal sorenskriveri, tingbok nr. 56 1727-1730, sidene 164a, 257b-258a.
- [18] Digitalarkivet: Matrikkel 1723, Solør, Østerdal og Odal, bildene 29b, 32b, 42b og 44b. Merk at Rendalen lå under Åmot.
- [19] John Midtdal: Tufsingdalen – gårder og slekter (1991).

Om forfatteren

Harald Horten, f. 1945 i Tyllaldalen. Han er realist, men har de siste årene arbeidet med slekts- og lokalhistorie. Er en av tre forfattere av *Bergmannsslekten Tax* (Tynset 2009).